

Regarding the intersection of metaethics and applied ethics

[Na margo prieniku metaetiky a aplikovanej etiky]

Marian Ambrozy

DOI: 10.18355/XL.2020.13.03.21

Abstract

Philosophical research devotes little attention to the intersection of metaethics and applied ethics. If researchers devote any attention to these fields, they study them separately. As far as applied ethics of economic nature is concerned, mainly management and business ethics, there are only few researchers studying them in metaethical context. The present paper attempts to map their mutual relations. It asks if it makes sense to connect philosophical and applied ethics. The second question the paper asks is whether it makes sense to connect metaethics and applied ethics. The paper also presents relations between applied ethics and metaethics.

Key words: applied ethics, metaethics, management ethics, business ethics, ethical decision-making process, ethical counselling

Abstrakt

Filozofické skúmania venujú malú pozornosť prieniku metaetiky a aplikovanej etiky. Pokiaľ výskumníci daným oblastiam venujú pozornosť, študujú ich samostatne. Pokiaľ ide o aplikovanú etiku ekonomického charakteru, najmä o manažérsku a obchodnú etiku, existuje len málo výskumníkov, ktorí ich študujú v metaetickom kontexte. Táto práca sa pokúša zmapovať ich vzájomné vzťahy. Pýta sa, či má zmysel spájať filozofickú a aplikovanú etiku. Druhá otázka sa pýta, či má zmysel prepojiť metaetiku a aplikovanú etiku. Príspevok tiež predstavuje vzťahy medzi aplikovanou etikou a metaetikou.

Kľúčové slová: aplikovaná etika, metaetika, manažérska etika, etika podnikania, etický rozhodovací process, etické poradenstvo

Úvod

V rámci rozčlenenia filozofických subdisciplín patrí výhradne a nezastupiteľné miesto metaetike. Predmetnej etickej disciplíne patrí právom jedno z dominantných miest v diapazóne rozčlenenia systematickej etiky. Musíme konštatovať, že v rámci slovenskej filozofickej publikačnej scény sa jej nevenuje pozornosť, aká jej prináleží z hľadiska podstaty i štrukturálnej pozície neuralgického bodu etických disciplín. O niečo málo viac rozvinutejšie je skúmanie v danej oblasti v českom publikačnom priestore. Oboje konštatovaní platí v oblasti prác, ktoré sa zaoberajú metaetikou. Monograficky jestvuje prehľadová práca, ktorej autorkou je slovenská etička Ondřejková (Ondřejková, 2000), hlbšou a analyticky viac orientovanou je práca českých autorov Koláři a Svobodu (Koláři - Svoboda, 1997). Čiastočne sa metaetickej problematiky dotýka i monografia Brázdu (Brázda, 2010). Z novších prác možno vyzdvihnúť monografiu od Mahrika (Mahrik, 2018).

Okrem monografických prác vyšlo niekoľko interesantných časopiseckých filozofických textov k predmetnej problematike. Pozoruhodnými sú texty Mandzela (Mandzela, 2004) a (Mandzela, 2008). Najmä mladší z jeho článkov možno považovať za filozoficky inovatívny. Metaetiky sa čiastočne týkajú aj dva wittgensteinovské príspevky teoreticky aplikovanej etiky Remišovej (Remišová, 2003a) a (Remišová, 2003b). Parciálne metaetické prístupy skúmajú aj ďalší autori,

napr. darwinistickou metaetikou sa zaoberá Hříbek (Hribek, 2016), kritikou deskriptivizmu autorka Pacovská (Pacovská, 2006), niečo v zmysle hľadania vymedzenia miesta pre etiku ako humanitnú disciplínu naznačuje príspevok Navrátilovej (Navratilova, 2006), vymedzenia vzťahu etiky a morálky sa dotýka článok Smrekovej (Smrekova, 2004).

Na druhej strane, po páde socializmu pred tridsiatimi rokmi sa otvoril i priestor pre rozvoj etiky ekonomickej proveniencie, alebo lepšie povedané, činnosť na tomto poli vedy dostala zmysel. Otvoril sa v rámci Slovenska a Česka i priestor pre iné videnie filozofie (Dupkala, 2009). Dominancia direktívnych prvkov socialistickej zmiešanej ekonomiky totiž pretrvávala napriek úsiliu (paradoxne) zo strany východných susedov bývalého Československa prehĺbiť proces prestavby hospodárskeho mechanizmu. Napokon až príchod liberálnej zmiešanej ekonomiky s dominantnou zložkou trhovej ekonomiky znamenal diverzifikáciu v potencialite variability správania ekonomických jednotiek. Globálne i lokálne zmeny sa týkajú interakcie prírodných i humanitných vied, ako zdôrazňuje Valčo (Valco, 2018). Nový status quo potreboval teoretickú reflexiu a fundovanie.

Prienik etiky a ekonomiky sa objavil ako nosná téma v prostredí Slovenska pionierskej monografie Lukniča (Luknic, 1994). Nasledovali viaceré monografie Remišovej, z ktorých sa o určité synteticko – holistické uchopenie usiluje najmä práca *Etika a ekonomika* (Remisova, 2000). Rovnako sú známe viaceré monografie českej proveniencie Zdenka Dyrtra – za všetky (Dytrt, 2006), ako aj práca autorov Rolný a Lacina (Rolny – Lacina, 2004). Od vyššie uvedených, ale aj iných autorov sa objavilo niekoľko vedeckých článkov.

Téma prepojenia aplikovanej etiky v rôznych ekonomických disciplínach nielen s filozofickou etikou, ale predovšetkým s metaetikou je v rámci českej i slovenskej filozofickej i aplikovanej etiky stále v podstate nedotknutá. Stále jestvuje voľný priestor, ktorý je v rámci českej a slovenskej etiky otvorený a čaká na teoretickú reflexiu. Nie je našim zámerom otvárať neproduktívne prepojenia, súčasný stav poznania umožňuje hľadanie naozaj rôznych súvislostí v oblasti aplikovanej etiky, ako napr. prienik bioetiky a počítačovej etiky (Hongladarom, 2006: 37). Nejde pritom o nejakú filozofickú reflexiu psychológie, ale o prepojenie manažérskej a podnikateľskej etiky s metaetikou v snahe o ich hlbšie ukotvenie. Uvedené hľadanie prepojenia netreba zamieňať s psychologizáciou etického správania v ekonomickej rovine, čo je posunuté do inej dimenzie problematiky. Na možnosti prepojenia etických a psychologických problémov poukazujú i v našom priestore viacerí filozofi, napr. Sucharek (Sucharek, 2014). Ide o výsostne humanitnú problematiku. „Vzhľadom na individuálnu a zároveň sociálnu povahu prostredia, v ktorom človek interaguje, musí byť štúdium otázky osobnej identity interdisciplinárne“ (Bila, Kacmarova – Vankova, 2015: 430). Problém sa týka aj lingvistického aspektu (Bila, Kacmarova – Vankova, 2016). Nemožno z toho vylúčiť ani teologické disciplíny, napr. biblickú knihu *Genezis* možno chápať ako východiskový bod judaisticko-kresťanského vnímania ľudskej bytosti (Storoska, 2018: 61). Podľa Voleka dokonca „biológia spája psychológiu a teológiu na úrovni filozofie“ (Volek, 2015: 1). Zámerne neotvárame tému modalít, hoci ju pokladáme za nesmierne zaujímavú v súvislosti s etickou problematikou, napr. téma vzťahu modálneho realizmu a fiktívneho diskurzu, ktorej sa venuje Vacek (Vacek, 2018).

História problematiky je aj v rámci európskej filozofie nesmierne dlhá. Prirodzene, korene má v antickej filozofii. Pokus o teoretické uchopenie základu etiky nemožno ešte nájsť u Empedokla, hoci hovorí o láske a nenávisti, zdanlivo etických fenoménoch, je to úsilie uchopiť filozofickú podstatu fyzis, nie etické skúmanie. Problém otvoril až Platón v dialógu *Politeia*. Hoci v diele *Sofistes* postuluje šesticu, ktorá tvorí *κοινωνία των ειδών*, nad ideami dominuje idea Dobra. Táto slovami Platóna osvetľuje ostatné idey, pretože im dáva zmysel. Platón myslí na nahliadanie

podstaty dobra ako ozmyslenie všetkých etických súdov. Podstatné je, že napriek naznačením štruktúry sveta ideí Platón nikde nepostuluje definíciu dobra. Špekulácie zo strany niektorých odvážnych historikov antickej filozofie, ktorí sa pokúšajú o rekonštrukciu nepísanej náuky nemôžeme brať ako serióznu vedeckú premisu z jednoduchého dôvodu nespoľahlivosti ich záverov. Podobne, ale už viac konkrétne a menej metaeticky vníma Aristoteles cieľ života človeka v blaženosti. Novoplatonistická metafyzika stavala reálny predikát dobra spolu s jedným nad samotnú existenciu, ako je badateľné u Plotina a Porfyria.

Myslenie patristiky, východnej i západnej, v celom rozsahu obišlo predmetnú otázku. Patristickým mysliteľom evidentne chýbala motivácia nastoliť ju, keďže hodnotovo boli úzko kompatibilní kresťanskému metapribehu, s možnou variabilitou k metapribehu judaizmu, prípadne manicheizmu. Gnostické myslenie zdánlivo vnašalo chaos, ale zmena úloh v gnostickej soteriológii, prípadne svojská eschatológia neprodukovali priamu potrebu zmeny základu etiky, ktorá bola (bez ohľadu na jej konkrétne, často diametrálne odlišné etické smernice) plne závislá od kladnej postavy, zväčša predstavujúcej najvyššieho boha. Gnostickému i patristickému mysleniu muselo vystačiť, že samotné dobro má metafyzický pôvod v najvyššom bohu, kam treba smerovať za pomoci (často personálne veľmi bizarne obsadeného) spasiteľa. Scholastické etické myslenie síce prinieslo nové dimenzie ako zmysel pre intencionalitu u Abelarda, vnímanie úlohy vôle v etike (Duns Scotus) a spojenie cností Platóna a Pavla z Tarzu (Akvinský), avšak metaetickú problematiku rovnako nepotrebovalo otvoriť. Po kvase renesancie a prechodnom oživení novoplatonizmu znamenali určité inovácie vystúpenia etikov Shaftesburyho a Pascala. Fenoménu citu v etike bol zjavne nový. Situáciu zneprehľadnilo vystúpenie pragmatizmu v 19. storočí v USA. Pragmatizmus vníma etiku ako závislú na hodnotách, no zároveň sa objavuje vägnosť uchopenia hodnôt. Hodnotou je v pragmatizme to, čo môže byť pokladané za užitočné. Dokonca je predmetnému kritériu podriadená i pragmatistická teória pravdy. V Peirceovej abdukcii hrá úlohu dokonca aj inšpirácia aj inštinkt, ako nedávno poukázal Országh (Országh, 2019).

Metaetické portfólio sa plne rozvinulo v 20. storočí. Je možné povedať, že z hľadiska metaetickej problematiky pribudli mnohé nové názorové pozície. Pôdu pripravilo v prvom rade vystúpenie analyticky orientovaných filozofov, započaté Fregem. Hoci sa Frege k etike nevyjadroval, nasledujúca generácia, predovšetkým Moore a Wittgenstein už priniesli do metaetiky zjavne významné implementy. Predovšetkým šlo o spojenie etiky ako aj celej filozofie s logikou. „Analytická filozofia je tak úzko previazaná s modernou logikou (ako je aristotelovská metafyzika úzko previazaná so sylogistikou) zrejme preto, že vzniklo presvedčenie, že - zjednodušene povedané - logika môže byť pre filozofiu tým, čím bola matematika pre fyziku“ (Zouhar, 2003: 260). Fyzika zohrala v aspekte vzniku analytickej filozofie dôležitú rolu, hoci sa to málokedy pripomína (Zouhar, 2004: 203).

Dnes klasické Wittgensteinove texty charakterizujú etiku ako transcendentálnu. „Je jasné, že etika sa nedá vysloviť. Etika je transcendentálna“ (Wittgenstein, 1993: 163). V tomto zmysle Wittgenstein dáva v Traktáte etiku a estetiku na jednu platformu. Názory na etiku zostali pevné v ranom i strednom období tvorby. Wittgensteinova známa prednáška o etike, jeden z dvoch textov, ktoré povolil publikovať, v podstate prinášala až na malé rozdiely rovnaký názor o nevyhoviteľnosti etiky, založenej na neverbalizovateľnej axiológii, základné uchopenie nevyhoviteľných hodnôt ako žriedla etiky sa nemení. Ako upozorňuje Remišová, u Wittgensteina v tomto období boli charakteristické predovšetkým tieto názory: „1. Etika sa nedá vyjadriť. 2. Etika existuje mimo sveta – tak ako dobro, hodnoty, logika. 3. Etika je úzko spojená s mystikou, náboženstvom a metafyzikou. 4. Etika vyrastá z mystiky“ (Remišová, 2003a: 170). Etiku teda vníma ako čosi mimo prírody a vypovedateľnosti. Malá

inovácia, ktorú Wittgenstein pridáva vo svojej známej prednáške o etike, je „rozdelenie súdov na relatívne hodnotové súdy a absolútne hodnotové súdy, ktoré v Traktáte chýba“ (Remisová, 2003b: 438). Ako upozorňuje Remišová, na základe článku jeho kolegu a študenta Rheesa je možné pokúsiť sa o rekonštrukciu Wittgensteinových názorov na etiku v 40. rokoch 20. storočia. V danom pokuse o rekonštrukciu Remišová vníma tieto názory na etiku ako výrazný obrat od raného a stredného obdobia, jeho postoje sa teda menia. Ak máme veriť Rheesovi, podľa Remišovej došlo k nasledovným zmenám: etiku vníma v tradičnom zmysle slova, venuje pozornosť konkrétnym bežným morálnym problémom, názory o nevyjadriteľnosti absolútnych súdov spresňuje, etiku vníma ako určité systémy, štrukturalizovane paralelne koexistujúce, do etiky implementuje aj jazykové hry (Remišová, 2003b: 444). Podstatné je, že etiku vníma ako určitú teóriu. Tak, ako sa menia Wittgensteinove názory na náboženstvo, matematiku, na filozofiu všeobecne, tak prichádza nové obdobie jeho názorov na etiku. Kým vo filozofii (všeobecne) a názoroch na náboženstvo možno vnímať u Wittgensteina tri obdobia, v etike sú to dve obdobia, podobne ako v matematike. Nota bene, jednotlivé obdobia zmeny názorov na filozofiu všeobecne, matematiku, náboženstvo a etiku sa časovo úplne nezhodujú, nová perióda v jednom segmente u Wittgensteina automaticky neznamenala zmenu názoru v inom segmente.

Wittgensteinovo a Moorovo vystúpenie bolo priamou inšpiráciou pre objavenie sa metaetických úvah. Wittgenstein inšpiroval mnohé neskoršie prúdy a osobnosti analytickej filozofie, rovnako logický pozitivizmus ako aj filozofiu prirodzeného jazyka. Moore je pokladaný za samotného zakladateľa metaetiky, pretože kvôli monografii *Principia Ethica*. Leitmotívom monografie je analytický obrat v etike, ktorý spočíval v Moorovom skúmaní hľadania významu slova dobré. Moore si uvedomuje kardinálny význam predmetného významu rovnako ako Platón. Domnieval sa, že pojem dobro nie je redukovateľný na iné pojmy, ani vysvetliteľný pomocou nich. Je možné ho definovať iba ostenzívnou definíciou, pretože ho môžeme pochopiť iba prostredníctvom intuície. Jeho metaetické názory neboli v mnohých rysoch príliš vzdialené od Wittgensteinových pozícií v jeho ranom a prostrednom období tvorby.

Po vypublikovaní *Principia Ethica* a Wittgensteinovho *Traktátu* sa otvoril priestor pre postulovanie ďalších metaetických názorových pozícií. Objavilo sa ich viacero a ako je známe, medzi všetkými nie je kompatibilita. Pozoruhodná je pozícia intuicionizmu. Zástancom tejto názorovej pozície je Moore, v podstate ide o historicky najstaršiu metaetickú orientáciu. Intuicionizmus sa objavil i v matematike. Intuicionizmus sa spoliehal na zmysel matematika, prostredníctvom ktorého boli formulované konkrétne matematické hypotézy. Cieľom je, samozrejme, dokázať vetu. Typickým predstaviteľom je Poincaré. Zdôrazňoval úlohu heuristiky v matematike. Domnieval sa, že síce potrebujeme logické dôkazy, ale heuristické objavy prichádzajú cez intuíciu. V oblasti geometrie Poincaré veril, že ju nemožno overiť, ale overujeme jej primerané spojenie s fyzikou. Podstatné je zvoliť vhodnú geometriu pre predpovede a výpočty. Zatiaľ čo Poincaré veril, že jednoduchosť euklidovskej geometrie ju predurčuje na úplné použitie vo fyzike, prax ukázala jeho predpoklad ako nesprávny. Ako sa teda domnieval Moore, dobro je najvyššia etická hodnota, napriek tomu, že nie je definovateľná. Obdobným stanoviskom je deontologický intuitivizmus. Spomínaný smer spropagoval najmä Ross. Za ďalších predstaviteľov možno pokladať Pricharda a Caritta. Tento pokladá za fundamentálny metaetický pojem, ktorý nemožno redukovať, morálnu povinnosť. Zaujímavosťou, že základným pojmom tu nie je pojem dobra, ale morálnej povinnosti. Otázkou je, čo sa môže stať, pokiaľ popri základnej morálnej povinnosti ostane etika stáť aj na určitých hodnotách. Z nášho pohľadu sa tak človek môže pomerne jednoducho dostať do vnútornej morálnej kontroverzie. Ide o možný rozpor medzi morálnou povinnosťou a určitými

hodnotovými preferenciami, pokiaľ popri základnej morálnej povinnosti budú etické správanie determinovať aj hodnoty (ako učebnicový príklad možno uviesť morálnu dilemu v Sofoklovej *Elektre*). Je dobré poznamenať, že intuicionizmus v etike nie je prítomný iba v metaetike. „Okrem metaetického možno ešte hovoriť o axiologickom intuicionizme fenomenológie (etické práce N. Hartmanna a M. Schelera, ktorí podobne ako G. E. Moore zdôrazňujú, že hodnotovo orientované výroky, charakteristické pre etiku, nemožno previesť na popisné výroky)“ (Ondrejková, 2000: 68).

Historicky má nasledovať emotivizmus, ktorý sa objavil v súvislosti s logickým pozitivizmom. Hoci zárodok tohto postoja už možno pozorovať u Huma, v čistej podobe sa objavil v I. polovici 20. storočia. K vzniku dopomohli aj práce Carnapa, ktorý i metafyziku pokladal za emocionálne výpovede. V zmysle rigorózneho pozície tzv. krajný emotivizmus rozpracoval Ayer. Podľa Ayera sa veda a etika líšia predovšetkým zmyslom a funkciou výpovedí. Kým jazyk vedy opisuje rovinu Sein, tj. ako sa veci majú, jazyk etiky deskribuje rovinu Sollen, tj. ako by to malo byť. Základnú pozíciu vyjadruje v diele *Language, Truth and Logic*. Domnieva sa, že spor vedcov je sporom o fakty, no spor etikov sa týka postojov. Inšpirácia Carnapovou kritikou metafyziky je viac než zjavná. Ako pripomína Ondrejková (Ondrejková, 2000) v krajnom emotivizme môže jestvovať len pluralitná paralelná koexistencia axiologických systémov, keďže ich možno v podstate všetky považovať za inkomensurabilné. Obdobný postoj, ale na báze tzv. malých rozprávání, jazykových hier, zastával neskôr Lyotard. U Ayera je kľúčové vnímať dištinkciu medzi výrokom a výpoveďou, upozorňuje Ondrejková. Kým výrok nadobúda rôznu pravdivostnú hodnotu, hodnotové otázky môžeme charakterizovať ako správne a nesprávne v zmysle hodnôt, ktoré pociťujeme. Arzenbacher, Ricken a Fredwel tvrdia, že v podstate ide o skrytú diskusiu o faktoch, podobnú sporu výrokov.

Druhú formu metaetického emotivizmu, umiernený emotivizmus postuloval Stevenson. Ťažiskovou je jeho kniha *Ethics and Language* (1944). V jeho názorovej pozícii jestvuje zhoda s Ayerom, ale i rozdiel. Rovnako hovorí o rozdielnych funkciách jazyka vedy a jazyka etiky, ale pritom sa domnieva, že etické výpovede nemajú čisto emotívny, ale aj deskriptívny význam. U etických výpovedí je však dôležitejší emotívny význam. Stevenson rozlišuje medzi finálnou a inštrumentálnou hodnotou, tj. medzi konečnou etickou hodnotou a medzi hodnotou v bežnom zmysle slova.

Vývinovo mladším metaetickým smerom je preskriptivizmus. Etikom, ktorý prišiel s touto názorovou pozíciou je Hare. V jeho názoroch je badateľné ovplyvnenie Austinom. Kým Austin delí výroky na lokúcie, ilokúcie a perlokúcie, Hare určuje tri druhy významov. Rozoznáva deskriptívny význam (opisný), preskriptívny význam (usmerňujúci) a hodnotový význam, ktorý oba predošlé zlučuje. Preskriptívna funkcia jazyka sa dotýka úzko etiky, predovšetkým určuje, čo je žiadúce robiť z etického hľadiska a čo je naopak pokladané za neželané. Preskripcie môžu pri tom podliehať hodnotovým súdom. Môžu sa samozrejme vzájomne vylučovať. Ondrejková (Ondrejková, 2000: 79) upozorňuje, že niekedy býva naozaj ťažké upresniť, akej povahy je vlastný súd. Preskripcia tak môže byť zameniteľná s deskripciou, alebo s expresívnou povahou výpovede, jednoznačnosť je sporná, záleží nielen od sémantických, ale aj pragmatických indikátorov. Hare sa zamýšľa aj nad možnou kolíziou rôznych morálnych súdov v podobe možných dilem. Tu prináša riešenie, ktoré hovorí o dvoch rovinách etického uvažovania, o kritickej rovine a o intuitívnej rovine. Intuícia nám môže ukazovať morálny zmysel dvoch kontroverzných etických súdov, ale rovina kriticismu, kritické myslenie má pomôcť k rozhodnutiu dilemy.

Ďalšou metaetickou pozíciou je teória dobrých dôvodov. Je to v podstate konglomerát teórií, ktoré spája niekoľko spoločných znakov. Takýmito znakmi je podobná metóda

hľadania dôvodov pre etickú argumentáciu. Rôzni teoretici, medzi ktorými možno menovať Toulmina, Edwardsa, Aikena, Taylora, využívajú na ich hľadanie viaceré disciplíny ako filozofia, logika, psychológia a pedagogika. Stúpenci tohto stanoviska nesúhlasia so závermi emotivizmu a preskriptivizmu, keďže argumenty pôsobiace na city alebo usmerňovanie postojov neužívajú ako relevantné. Tiež sa domnievajú, že pokusy o empirické definovanie základných kategórií etiky, napr. dobra sú a priori neúspešné. Dobro a hodnoty jednoducho pokladajú za plauzibilné, vzhľadom na heterodoxnosť zloženia ľudskej spoločnosti a rozdielnosť hodnotových systémov.

Metaetický naturalizmus je názorová pozícia, podľa ktorej je v etike možné poznanie. „V užšom chápaní je termín „naturalizmus“ chápaný ako označenie pre metaetickú doktrínu, ktorá tvrdí, že mravné sudy nie sú nijako principiálne odlišné od súdov, ktoré popisujú svet z pohľadu empirických vied“ (Kolar – Svoboda, 1997: 59). Ak máme veriť Platónovým referenciami o Sokratovi, už jeho názorom bolo, že cnosti je možné sa učiť. Platón pokladal za fundamentálnu ideu práve ideu Dobra, implicitne teda predpokladal, že náhľad na dobro v zmysle hypostazovaného významu slova a teda aj jeho zvrchované poznanie, sú možné. Naturalistickú pozíciu zastávali aj niektorí iní antickí filozofi. Napr. kyrénska škola pokladala za etické pozitívum doslova rozkoš. Výstavba etických príkazov a istého systému u Theodora a Aristippa sa teda odvíjala od princípu rozkoše ako poznateľnej a najvyššej hodnoty vo svete človeka. Neskorší Platónovými optimizmus možno spájať s názorom, že je možné vysvetliť holistické usporiadanie sveta v jednotnom filozofickom obraze. „Filozofická reštitúcia augustinovsko-tomášovskej myšlienky a predstavy univerza ako harmonického a usporiadaného celku, o ktorú sa pokúsil Gottfried Wilhelm Leibniz, spôsobila v konečnom dôsledku jej absolútnu demontáž“ (Abel, 2007: 23). Za ďalšie naturalistické etické pozície možno, pokladať napríklad už spomínanú etiku pragmatizmu, ako aj evolucionistické etiky. Naturalizmus započal obdobie svojej renesancie v USA pred polovicou 20. storočia. Určite nie je povinnosťou morálneho prírodovedca poukávať deduktívne platný argument, ktorého záver obsahuje slovo „mal“, ale žiadny, ktorého premisy obsahujú toto slovo (Joyce, 2006). Za naturalistickú pozíciu možno tiež označiť antropomorfické poznanie u Florenského. „Ľudské poznanie, ktoré má schopnosť byť životodárnym zdrojom organizmu, ktoré môže byť základnou oporou či fundamentom osoby, je poznaním symbolickým a to práve preto, lebo skutočné poznanie sveta je vždy antropomorfické“ (Rusnák, 2018: 174).

Za samostatnú názorovú pozíciu metaetiky možno pokladať aj utilitarizmus. Za jej tradičných predstaviteľov pokladáme Benthama, Milla, Sidgwicka. Výber žiadúceho správania je podľa utilitarizmu v tom, že hľadáme mieru úžitku etického konania. Ako upozorňujú Kolář a Svoboda, možno odlíšiť tzv. utilitarizmus činu (kde sa hodnotí, resp. vyberá konkrétny ľudský čin) a utilitarizmus pravidiel, ktorý považuje za nemožné hodnotiť jednotlivé skutky, ale usiluje sa skúmať jednanie takého všeobecného spôsobu (matrice) jednania, ktorý sa osvedčil ako užitočný. Je zaujímavé, že k utilitarizmu prejavil sympatiu aj ťažšie jednoznačne zaraditeľný americký filozof pracujúci analytickou metódou Smullyan.

Ako sme videli vo viacerých prípadoch, metaetické stanovisko sa niekedy prelína s filozofickým stanoviskom. Obdobne je tomu tak i u Kierkegarda, mimochodom inšpirujúcu postavu mnohých literárnych diel (Tavilla, 2018). „Otázka, či morálne kategórie patria do sveta relatívnych javov alebo to, či majú svoje vlastné absolútne súradnice, zostáva humanistom nezodpovedaná z hľadiska, hoci táto otázka je v súčasnosti mimoriadne dôležitá a naliehavejšia ako nikdy predtým“ (Mahrik, 2018: 12). Ako upozorňuje Mahrik, reálne kresťanstvo Kierkegaard chápe ako transcendentné a nie imanentné náboženstvo. Nesúvisí to s objektívnym popisom Boha, ale s poukázaním, ako človek spoznáva Boha. Kierkegaard počíta pravdu ako niečo mimo sveta a človeka, ktorý sa spolieha spravodlivosť na svete to nemôže

hl'adat' ani nájst'. Kierkegaard často používa rôzne pseudonymy, čo s'ťažuje niekedy identifikovať jeho skutočné pozície. Pokiaľ je názor človeka iný, než je názor Boha, je omyl stále na strane človeka, domnieva sa. Etické štádium človeka Kierkegaard nadrad'uje nad estetické štádium ľudského života, vníma v ňom i rozmer pravdy, avšak nechápe ju v zmysle epistemologického významu ktorejkoľvek z teórie právd, ale myslí tým etickú a estetickú dimenziu života, zdôrazňujú Mahrik a kol. (Mahrik – Kralik – Tavilla, 2018). Pravdu a pravdivosť Kierkegaard vidí v Kristovi ako v univerzálnom princípe, pretože Kristus ako pravda sa sám realizoval v živote a vo svete ako jednotlivec. Podobné momenty sa objavujú aj v poslednom Kierkegaardovom diele *Okamžik*, mimochodom prvého Kierkegaardovho spisu, preloženého do jazyka, zrozumiteľného pre Čechov a Slovákov (Cf.: Kralik a Pavlikova, 2013, 82-86; Kralik, 2013: 443-451).

Možno tvrdiť, že Kierkegaard bol nepriamym kritikom metaetického naturalizmu v striktnom zmysle slova, keďže v ňom nevidí relevantné odpovede na zásadné otázky. „Absolútna pravda je dostupná pre každú ľudskú bytosť nie každý akceptuje túto absolútnu pravdu kvôli nedostatku viery“ (Mahrik, 2017: 128). Kierkegaard vníma pravú vieru ako dôveru v živého Boha. Podľa neho je vnútorným zdrojom existenciálneho pohybu vzťah konkrétnej osoby k Bohu ako k pravde. Lásku pritom vníma ako leitmotív celého ľudského snaženia i života človeka vôbec. Osoby „žijú zo svojho skutočného vzťahu s Bohom a na tomto základe kultivujú svoje vlastné vzťahy s ostatnými“ (Pavliková – Žalec, 2019: 1015). Ako podotýka Aguas (Aguas, 2006), táto dimenzia je možná pri rešpektovaní náboženskej slobody, a tá je zasa možná len pri rešpekte k pravdám a hodnotám jednotlivých náboženstiev.

Možno si položiť dve základné otázky. Tú prvú sa môžeme opýtať spolu s enfant terrible Rortym – je filozofia relevantná pre aplikovanú etiku? Ak položíme otázku, smerovanú na aplikovaného etika, o ktorých etikov sa vo svojej intelektuálnej práci opiera, asi sotva by, ak má elementárnu vedeckú úroveň, odpovedal, že sa opiera o všetkých etikov. Metaetické i filozofické ukotvenie rôznych etických názorových pozícií je v mnohých prípadoch nutne nielen nekompatibilné, ale až kontradiktórické. Má však aplikovaná etika potrebu opierať sa o filozofickú etiku, a tým vlastne o filozofiu vôbec?

Rorty vníma akmé filozofie v čase pôsobenia Hegela a Humboldta. Od tých dôb podľa Rortyho, stratila prestíž, postihla ju marginalizácia (Rorty, 2006: 370). Poukazuje na zneužitelnosť filozofie pre ospravedlňovanie rôznych zločinov rozličných ideológií a organizovaných náboženských spoločenstiev. Podotýka, že filozofia a jej vývoj je v určitej izolácii od histórie ekonomického myslenia. Domnieva sa, že filozofická etika neprispela k celkovému morálnemu progresu. Premýšľajúca osobnosť má k dispozícii omnoho viac názorov a možností. Východisko vidí Rorty napríklad v pragmatistických postojoch Deweyho, k (meta)etickému naturalizmu sa stavia skepticky. Neverí, že vedomostné kompetencie vedú človeka k väčšiemu zmyslu pre morálnu imagináciu (v zmysle aplikovanej etičky Werhane). Spoločenstvo aplikovaných etikov ekonomickej proveniencie podľa Rortyho nepotrebuje ľudí s vedomosťami o teóriách morálky, než ich potrebujú pre kvalitný výkon ich práce novinári alebo spisovatelia, uzatvára (Rorty, 2006: 378). Rortyho metaetické názory nevzbudzujú u všetkých filozofov rešpekt ako vnútorne bezproblémové. Donelson pokladá Rortyho metaetiku za neuskutočniteľnú v jeho vlastnej filozofii, tvrdí, že „Rorty nezodpovedá a nemôže zostať verný metodickému prístupu k metaetike, ktorý obhajuje“ (Donelson, 2017: 292).

Pragmatisticky orientovaný Rorty teda nevidí opodstatnenie vzťahu filozofickej a aplikovanej etiky v zmysle potreby disponovať kompetenciami filozoficko-etických vedomostí, odpoveď na prvú položenú otázku je z jeho strany negatívna. Môžeme uviesť názor, že aj pragmatistické metaetické presvedčenie môže byť vedomé

a založené na vedomostných teoretických kompetenciách pragmatisticky zameraného aplikovaného etika. Napríklad „filozofi s pragmatickým presvedčením urobia vedecké rozhodnutie o tom, ktoré hypotézy prijať alebo odmietnuť, podstatne zahrňujúc etické hodnotenia, ako aj priamu epistémickú evaluáciu koherencie, vecnej podpory atď.“ (Alexander, 1974: 392).

S prvou otázkou úzko súvisí aj druhá otázka. Je pre aplikovanú etiku relevantná metaetika? Otázka môže zdanlivo pripomínať problém, ktorý rieši Joaquin: či je logika ontologicky záväznou, či má metafyzické základy (Joaquin, 2013: 87). Pokus o odpoveď môžeme formulovať na základe rozličných súvislostí. V preskriptivistickej metaetickej pozícii Hare odlišuje dve roviny morálneho myslenia, rovinu kriticismu a rovinu intuicionizmu. Podstatné je dôjsť k nejakému etickému rozhodnutiu. Kritická, teda rozumová rovina je nadradená rovine intuicionizmu. Hierarchia sa prejaví najmä vtedy, pokiaľ nastane kolízia morálnych súdov. Ich nekompatibilita znamená nutnosť rozhodnúť sa pre jeden z nich. Preskripcia súvisí s deskripciou, usmerňujúca funkcia je spojená s kritickým myslením. Je potrebné rozhodnúť sa pre jeden z morálnych súdov. V takom prípade je dôležité orientovať sa predovšetkým v niektorých skupinách indikátorov. Je potrebné podrobne rozpoznať záujmy, rovnako zistiť afinitu zúčastnených osôb k predmetným záujmom, získať určité predstavy o postupe v hodnotení a rovnako si uvedomiť predpokladané následky výberu možných rozhodnutí (Ondrejková, 2000: 80).

Načrtli sme teda problém rozhodovania. Etické rozhodovanie v praktickej aplikovanej etike je problémom, ktorý skutočne môže mať priamu súvislosť s metaetickou pozíciou. Etický problém nebýva v zmysle rozhodovania hlbšie problematický. Tento problém je jednoznačne kategorizovateľný, rozhodovanie v ňom býva jednoznačné. Rozhodovanie v etickom probléme je konvergentnou úlohou. V etickom probléme konflikt vyriešime s konečnou platnosťou (Luknič, 1994). I na to je potrebné oprieť sa buď o hodnoty, alebo uvažovania, čo znova súvisí s predstavenou metaetickou problematikou. Druhý typ konfliktu „sa nedá vyselektovať z danej situácie a sú na ňom zúčastnené viaceré subjekty, teda aj jeho riešenie bude mať dopad na viacerých účastníkov“ (Luknič, 1994: 62). V takom prípade hovoríme o etickej dileme. Priame rozhodovanie etickej dilemy je divergentnou úlohou. Rozhodovanie máva podobu viacerých zúčastnených strán, je viacrozmerným. Indikátory rozhodovania môžu byť ovplyvnené preskriptivizmom, kde Hare navrhuje rozpoznanie záujmov, zváženie predstáv o postupe pri hodnotení a možné následky rozhodnutia. Rovnako pri rozhodnutí v aplikovanej etike, napr. manažérskej alebo podnikateľskej etike, sa postupuje identifikáciou problému, nasleduje identifikácia zúčastnených, diagnostifikácia situácie, aplikácia stavu potencialít (minimálne jedna možnosť a alternatíva). V etickej dileme nejde o zhodu názorov, aj pri najlepšej vôli zachovať sa správne. Hodnoty a uvažovanie spolu súvisia, ako píše Luknič, ohrozením a dichotomizáciou problému, rovnako usmerňujú posudzovanie. S obhájením hodnôt v rámci potenciálneho rozhodovania a tým aj zodpovednosti, súvisí práve metaetický aspekt. Naše hodnotenia ovplyvňujú emócie, intuícia aj vlastné osobné hodnoty, ako aj kritické myslenie. V oblasti aplikovanej podnikateľskej alebo manažérskej etiky bývajú tieto dilemy veľmi zložité (Luknič, 1994: 65). Zároveň ako píše Polacko má svoj vplyv na tieto aspekty rozhodovania aj makroúroveň, ktorú by sme mohli stotožniť s kultúrnou a civilizačnou podmienenosťou. (Polacko, 2019). Metaetická rovina uvažovania ako najvyššia má vplyv na normatívnu etiku a tým i na rozhodovanie. Metaetické teoretizovanie môže mať priamy i nepriamy vplyv na produkciu nástrojov aplikovanej etiky alebo priamo pri rozhodovaní v etických dilemách.

Veľmi podobne uvažuje v modeli etického rozhodnutia Remišová, ktorá sa pýta na okruh poškodených a tých, ktorým sa pomôže, na dobrovoľnosť v situácii, vinníka situácie, možnosti rozhodovania (mapovanie možností), výsledky rôznych riešení,

rovnako najviac želateľné výsledky, spolu s nákladmi každej voľby. Taktiež sa domnieva, že na rozhodovanie majú vplyv indikátory ako hodnoty a stupeň morálneho poznania jednotlivca (Remisova, 2000: 101). Predovšetkým možno nájsť zhodu v oblasti etických dilem, avšak rôzna orientácia jednotlivca môže byť spôsobená i metaetickým ukotvením jeho etického uvažovania, napr. argumentuje pocitmi, alebo argumentuje racionálne dobrými dôvodmi. Etická dilema zachytáva pri tom dve úrovne, individuálnu aj inštitucionálnu. Metaetické stanovisko môže ovplyvniť individuálnu rovinu primárne a inštitucionálnu rovinu sekundárne, cez tvorcov etických inštitúcií. V oblasti aplikovanej etiky ekonomickej proveniencie sa vyskytuje eticko – ekonomická dilema, ktorej postup riešenia prechádza cez analýzu problému, identifikovanie etickej a ekonomickej stránky problému, výpočet možných riešení, vlastné rozhodnutie a jeho zdôvodnenie (Remisova, 2000: 104). Predmetná schéma riešenia nevykazuje tie podobné znaky s všeobecnou analýzou etickej dilemy, ako ju zachytáva Hare. V modeli etického rozhodnutia podľa Remišovej je s Hareovým návodom na riešenie spoločného viac, rozpoznanie záujmov a možnosť poškodenia a pomoci pre stakeholderov, taktiež inklinácia k nim, výsledky riešení a predstavy o valuačnom procese, následky možného riešenia a náklady konkrétnej voľby. Napokon, i Remišová uvádza, že uvažovanie etickej dimenzie problému podčiarkuje aj Hare, ktorý si myslí, že rozhodnutia sú rozhodnutiami princípov (Remisova, 2000: 104).

Hare sa domnieva, že bytosť vnímajúca metafyzický základ vo svojej totalite a z toho plynúci úplný definitívny systém hodnôt by si vystačila s vlastnou intuíciou, bez akejkolvek potreby dodatočnej korekcie. Preto intuíciu musíme korigovať kritickým myslením. Hare hovorí o vlastnom teste kritického myslenia, intuitívne sa rozhodujeme iba prvoplánovo, t. j. ak je rozhodnutie podľa kritickej analýzy nemožné, respektíve pokiaľ ide o rutinné rozhodnutie. Kritické uvažovanie v prípade rozhodovania v zmysle procesu, nie automatickej činnosti nie je jediné, svoje miesto má aj intuitívna zložka. Príkladov na rozhodovanie skrz kritické uvažovanie je mnoho, môžeme uviesť rozpočtovú kalkuláciu a chuťovú kvalitu pri rozhodovaní študentov univerzít pri stravovaní (Delayco, Biana, 2015), alebo problematiku či a do akej miery možno zapájať deti do biznisu (Mabaquiao, 2012).

S pertraktovanou problematikou súvisí názor Aikena, že jestvujú aspoň tri etické postuláty, ktoré sú v rámci metaetickej teórie dobrých dôvodov považovateľné za rovnako hodnotné, pričom nie je možné vybrať jeden z nich na úkor druhého. Za také pokladá požiadavku nebyť príčinou utrpenia, statočnosť v etickom jednaní s ľuďmi, ktorú vníma ako spravodlivosť a stráženie možností slobodného rozhodnutia pre subjekty.

Kontraproduktívne môžu pôsobiť náhľady niektorých metaetikov na povahu etických súdov. Kým preskriptivizmus pripúšťa kombináciu deskriptívnych a preskriptívnych súdov, niektorí metaetici hovoria o priepasti medzi takými súdmi, ktorú pokladajú za neprekonateľnú. Putnam hovorí, že ide v podstate o rovnaký druh dichotómie, ako je rozdiel medzi analytickými a syntetickými súdmi. „Zástancovia tejto tézy o nepreklenuteľnej priepasti medzi faktuálnymi (deskriptívnymi) a hodnotovými (preskriptívnymi) súdmi považujú za logickú chybu (the is-ought fallacy) každú snahu o preklenutie tejto priepasti. Každá etická koncepcia s kognitívnym nárokom sa potom javí ako následok nejakej konkrétnej logickej chyby“ (Mandzela, 2008: 704). Takéto metaetické závery dávajú etikom príčinu v niektorých prípadoch ignorovať metaetické skúmania. „Mnohé závery vyplývajúce z metaetických teórií majú pre etiku závažné dôsledky. Tieto teórie tak budia dojem, že etici majú v dnešnej dobe perspektívy, ktoré sú pre etiku sotva prijateľné“ (Mandzela, 2004: 654). Niektorí autori sa proti takým názorom ostro vymedzujú. Cowie sa domnieva, že „metaetici zvyčajne rozvíjajú a hodnotia svoje teórie - čiastočne - na základe súladu týchto teórií

s „bežným“ normatívnym úsudkom prvého poriadku. V tomto zmysle sú „metodologicky konzervatívni“ (Cowie, 2015: 605). Ako uvidíme, tento vymedzujúci postoj nie je ojedinelý.

Známa Humeova námietka tvrdí, že z roviny *sein* nie je možné odvodit' rovinu *sollen*. Jestvujú pokusy falzifikovať predmetnú námietku, ako sa o to pokúsil Max Black. Preto ponúka kontrapríklad na zamyslenie: „Fischer chce dať mat Botvinnikovi. Jediný spôsob, ako dať mat Botvinnikovi, je Fischerov ťah dámou. Preto by mal Fischer ťahať dámou“ (Black, 1970: 27). Blackov protiargument by mal spočívať v tom, že preskriptívny záver vyplýva z dvoch deskriptívnych premís. Niektorí filozofi, ako napr. Mandzela, nepokladajú jeho argument za dostatočný. Jeho návrh je iný: aby filozofi, ktorí pracujú v metaetike, „neredukovali význam morálnych súdov na čisto nedeskriptívny (preskriptívny, emotívny prípadne iný) význam a keby namiesto skúmania skutočného jazyka morálky neodvodzovali svoj ortieľ zo skúmania jazyka prispôbeného svojim alternatívnym teóriám etiky (napr. emotivizmus)“ (Mandzela, 2008: 713). V takom prípade nebudú metaetické skúmania produkovať výsledky, ktoré sú voči etike deštruktívne. Súhlasíme s jeho názorom, podľa ktorého význam metaetiky pre etiku spočíva v tom, že človek je nútený klásť si otázky, predovšetkým odôvodnenia plnenia etických povinností, najmä v absolútnom zmysle, inak je len ťažké ubrániť sa pokušeniu totalitných ideológií (Valco et al., 2019; Petkovsek, 2019). Podľa Mandzela by analýza oprávnenia takého plnenia v absolútnom zmysle mohla zabrániť zneužitiu pojmu morálna povinnosť.

Mikušiak, ktorý kriticky reaguje na Mandzelovo konštatovanie neoprávneného redukovania jazyka etiky na preskriptívnu rovinu. Kým Mandzela sa usiluje obhájiť poznávací nárok etiky, Mikušiak sa na problém pozerá z iného uhla pohľadu. Mandzela v Mikušiakovej interpretácii tvrdí, že „upriet' morálnym súdom kognitívny význam v tomto kontexte znamená upriet' im zmysluplnosť“ (Mikušiak, 2017: 320), no podľa neho je to zúženie pojmu zmysluplnosť. Zmysluplný rečový akt etiky môže byť funkčný aj bez pravdivostnej hodnoty, napr. pokiaľ je zrozumiteľný na báze známej z pragmatiky. Mikušiak uvádza prehovor „maj sa dobre“, ktorý nie je v skutočnosti rozkazom. Morálne sudy podľa neho nemožno vnímať ako hypotetické imperatívy. Uvádza príklad, podľa ktorého hypotetickým imperatívom nemusí byť morálnym súdom, ako potreba dostatku spánku, ak sa chceme mať dobre. V každom prípade Mikušiakov implement k Mandzelovej obhajobe poznávacieho nároku etiky nenahráva deštruktívnemu vplyvu metaetiky na etiku, skôr naopak.

Husserl sa na adresu pozitivizmu vyjadril, že stína filozofii hlavu. Pozitivizmus mal nepochybne vplyv aj na vznik analytickej filozofie a tá priniesla okrem iného aj analytickú metafyziku. Na adresu metaetických skúmaní taktiež odznali konštatovania, že znemožňujú etické sudy ako neopodstatnené. Nie je to pohľad väčšiny metaetických názorových pozícií a ani diskusia na stránkach Filozofie sa nepriklonila k takému názoru.

V mnohých prípadoch sa prejavujú prepojenia medzi problémami metaetiky a aplikovanej etiky, resp. potreba ukotvenia stanoviska v súdoch aplikovanej etiky nielen v etike, ale aj v metaetike. Vyššie uvádzame odporúčania Hareho v oblasti etického rozhodovania. Etické rozhodovanie patrí medzi základné problémy aplikovanej etiky. Domnievame sa, že v tejto oblasti častokrát nestačí sledovanie common sense, ale je potrebné určiť metaetické ukotvenie.

Autorka Horná rozoberá vzťahy aplikovanej etiky ekonomickej proveniencie a filozofickej etiky. V rámci etických stanovísk spomína utilitarizmus, Kantovu deontologickú etiku, etiku cnosti Macintyra. Upozorňuje na uplatnenie teórie spoločenskej zmluvy v aplikovanej podnikateľskej etike. „Firmám je umožnené podnikat' vďaka presvedčeniu, že z podnikania bude mať nepriamy úžitok aj spoločnosť a firmy majú určité povinnosti prezentovať záujmy spoločnosti“ (Horná, 2018: 6). Spoločnosť zasa podporuje podnikanie cez podporu pozitívneho

podnikateľského prostredia, alebo pomocou represívnych legislatívnych opatrení. V rámci filozofickej etiky sa Horná vyjadruje aj k situačnej etike, ktorej zakladateľom je Fletcher. Základom je model konania v prospech agapé. Horná vníma situačnú etiku ako doplnkovú v zmysle využitia v podnikateľskej etike, a to v prípadoch, pokiaľ štandardné modely zlyhávajú. Horná uvádza deontologický etický prístup, podľa ktorého by sme nemali klamať ani potenciálnemu vrahovi, pokiaľ by pravdivá odpoveď spôsobila potenciálnu násilnú smrť človeka. Klamstvo je naopak podľa situačnej etiky dovolené v zmysle vyššieho cieľa a zabránenia potenciálnemu zločinu.

Význam metaetiky v podnikateľskej a manažérskej etike autorka Horná však napriek predstaveniu konkrétnych metaetických teórií rozvádza len v minimálnej miere. Domnieva sa, že je možné pozorovať zdvihnutie životnej úrovne v rámci národa, čomu je podľa autorky možné vďaka vplyvu etiky a morálky na rozhodnutia, ktoré sú kľúčové. Horná sice tvrdí, že „dobre“ správanie spĺňa štandardy správania a prispieva k cieľom, ktoré sú všeobecne považované za pozitívne“ (Horná, 2018: 7), ale význam a chápanie tohto pojmu v metaetickom zmysle nerozpisuje. Otázka samozrejme súvisí aj s „kultúrnymi prvkami bežnými v ľudskej komunite, ktoré uľahčujú globálne podnikanie a umožňujú dnešný globálny ekonomický úspech“ (Hart, 2009: 49). Túto otázku do značnej miery sťažujú relativistické pozície, ktoré sponchybujú možnosť niečo považovať za dobré vo všeobecnosti, a ktoré v dnešnej dobe prestávajú byť celkom okrajovou záležitosťou (Polacko 2018).

Pre praktikov v etike je dôležitá otázka, či veria v prírodnú, naturálnu podstatu etických vyhlásení, myslí si Davis (Davis, 2008: 162). V etike reklamy môže hrať rolu, aká je podstata reklamy, či reklamu vnímajú aplikovaní etici ako prirodzenú, alebo ako nástroj vytvorený umelo. Z niektorých uhlov pohľadu sa nám môže zdať aplikovaná etika antirealistickou. Rovnako pokladáme za dôležitú otázku, či praktické etické teórie môžu byť kompatibilné so slabou kognitívnu (nenaturalistickou) metaetikou, ako aj, či sú praktici schopní tvoriť asertibilné morálne vyhlásenia. Praktickým impaktom aplikovanej etiky môže byť vykonanie dôkazu, že „že argumenty, ktorých cieľom je preukázať irelevantnosť etiky pri podnikaní, sú neudržateľné“ (Mabaquiao, 2007: 14). Príkladom antirealistického a slabo kognitívneho pohľadu môže byť Turner (Turner, 1994). Pýta sa, či je pojem bezprávia, nespravodlivosti morálnej povahy. Ďalšou významnou otázkou je, či využíva teória praxe pojmy a fakty mimo teórie praxe na identifikáciu skutočných praktík? (Davis, 2008: 166). Je to podobné ako používanie definície pojmu humoru v praxi rozprávania vtípor a humorných anekdot, myslí si Davis. Pokiaľ budeme charakterizovať praktickú aplikovanú etiku pomocou pojmov sociálnej istoty, budeme v podobnej situácii. Predpokladáme teda, že ukotvenie praktickej aplikovanej etiky by nemalo ísť mimo etických teórií.

„Ak máme nejakým spôsobom čeliť reálnej hrozbe nihilizmu a hodnotového relativizmu, ktoré drvia dušu dnešného človeka a v prospech ktorých navyše jestvuje mnoho dobrých argumentov, jediné, čo nám zostáva, je opätovne premyslieť základné ľudské skúsenosti, ktoré sú v rámci všeobecného kultúrneho sprostredkovania tabuizované alebo celkom ignorované, a poukázať na ich pozitívne črty“ (Sucharek, 2017: 427). Problém hodnôt a možností ich použitia v aplikovanej etike je tiež dôležitý. Ich možné ukotvenie cez rôzne smery môže mať rozličné podoby, na čo má vplyv aj to, podľa akej metaetickej pozície postulujeme konkrétne hodnoty. Starostlivosť o zamestnancov je založená na určitých hierarchizovaných hodnotách, ľudská hodnota zamestnanca, ekonomické hodnoty v podniku. Vypracovanie etického kódexu možno sotva oddeliť od axiologickej problematiky, riešenie ekonomicko – etickej dilemy môže niekedy byť dané pod kuratelou etického kódexu, ktorý musí mať určité ukotvenie v hodnotách. Tieto plne závisia nielen od filozofickej etiky, ale mnoho môže závisieť aj od metaetického stanoviska sponzorov kódexu. Hodnoty

môžu byť vnímané cez intuíciu, alebo emocionálne, prípadne sa môže argumentácia opierať o pozície etiky dobrých dôvodov, kde dobrým dôvodom nemusí byť nutne hodnota. V ekoetike môžeme intuitívne ponímať životné prostredie ako významnú hodnotu, deontologická pozícia zasa ukladá povinnosť chrániť životné prostredie, emocionalistická pozícia je o pocite, ktorý vedie k chráneniu prostredia, preskriptivistické stanovisko je zasa kombináciou intuície a kritického myslenia, vyplývajúceho napr. z environmentálnych analýz. Tie môžu mať impakt smerom k ekonomickým nástrojom, ako napr. environmentálne dane, čo je priame prepojenie medzi ekoetikou a ekonomikou (Csikosova, Culkova, Mokrisova, 2015). V tejto súvislosti možno podotknúť zaujímavé zistenie, že environmentálne faktory sú relatívne malé v oblasti vplyvu na kvalitu života (Zub, 2019: 83).

Metaetické ukazovatele a ich ovládanie je potrebné aj pre filozofických poradcov. Horák vo svojej monografii z nášho pohľadu neoprávnene redukuje filozofické poradenstvo na etické poradenstvo (Horak, 2016). Aj keď nesúhlasíme so závermi Horákovej monografie, domnievame sa, že bravúrna orientácia filozofa – profesionála, ktorý vykonáva prax filozofického poradenstva v metaetických otázkach je *conditio sine qua non*, keďže etická oblasť filozofických problémov tvorí jej významnú súčasť.

Záver

Prienik metaetiky a aplikovanej etiky ekonomickej proveniencie je oblasťou, ktorej sa venuje málo pozornosti. Tomuto aspektu etiky sme sa venovali v našej štúdií. Zmapovali sme bibliografickú základňu v Čechách a na Slovensku, ktorá sa venuje tematike. Po stručnom historickom exkurze sme sa venovali metaetickým pozíciám. Pokúšame sa poukázať na súvislosti medzi metaetickou a filozofickou pozíciou u Kierkegaarda. Kladieme si prvú otázku, či má význam hľadať prepojenie medzi filozofickou a aplikovanou etikou. Pokúšame sa o polemiku s Rortym, ktorý má na otázku záporný názor. Obhajujeme stanovisko, že medzi filozofickou a aplikovanou etikou jestvuje priame prepojenie. Postulujeme aj podobnú otázku, či jestvuje nejaké zmysluplné prepojenie medzi metaetikou a aplikovanou etikou orientovanou ekonomicke (manažérska etika, podnikateľská etika). Naša odpoveď je kladná. Argumentujeme určitou izomorfiou medzi procesom rozhodovania v oblasti aplikovanej etiky podľa uznávaných odborníkov a procesom etického súdu v etickej dileme u Hareho. Taktiež sa zaoberáme názorom, že niektoré metaetické pozície hovoria o etických úsudkoch ako o logickej chybe, čo v plnom rozsahu odmietame. Uvádzame viacero príkladov na ovplyvňovanie modelov správania v aplikovanej etike cez rozličné metaetické pozície, ako napr. v oblasti starostlivosti o zamestnancov, kreovania etických kódexov, ekoetických aspektov aplikovanej etiky etc.

Článok bol podporený interným grantom IG-KSV-ET-02/2016-2.1.5.

Bibliographic references

- ABEL, F. 2007. The objectivity of theological meta-ethical foundation of human morality. In: *Studia Theologica*, vol. 9, n. 3, pp. 17-30, ISSN 1212-8570
- AGUAS, J. 2006. Religious pluralism and freedom of religion. In: *Journal of Dharma*, vol. 31, n. 1, pp. 67-80, ISSN 0253-7222
- ALEXANDER, R. E. 1974. Metaethics and value neutrality in science. In: *Philosophical Studies*, vol. 25, n. 6, pp. 391-401, ISSN 0031-8116
- BILA, M. – KACMAROVA, A. – VANKOVA, I. 2015. Adopting cross-disciplinary perspectives in constructing a multilingual's identity. In: *Human Affairs*, vol. 25, n. 4, pp. 430 – 442, ISSN 1210-3055
- BILA, M. – KACMAROVA, A. – VANKOVA, I. 2016. What is behind the compiling of a dictionary for a bilingual user? In: *Evolving Nature of the English*

- Language: Studies in Theoretical and Applied Linguistic 4, Bern: Peter Lang. pp. 201 – 209, ISBN 978-3631676257
- BLACK, MAX. 1970. Margins of precisions: Essay in logic and language. NCROL
- BRAZDA, R. 2010. Ethicum. Praha: Verbum Publishing. ISBN 978-80-904273-9-6
- COWIE, C. 2015. Conservatism in Metaethics: A Case Study, In: *Metaphilosophy*, vol. 46, n. (4-5), pp. 605-619, ISSN 0026-1068
- CSIKOSOVA, A. – CULKOVA, K. – MOKRISOVA, V. 2015. Ecological elements implementation in the tax systém. In: *Actual Problems in Economics*, Vol. 164, n. 2, pp. 253 – 261. ISSN 1993-6788
- DAVIS, J. K. 2008. What kind of metaethics does practice theory imply?, In: *Soundings*, vol. 90, n. 3-4, pp. 161-167, ISSN 0038-1861
- DELAYCO, M. L. C. – BIANA, H. T. 2015. Dine in or out: Understanding the budgeting and eating out behavior of De la Salle University. In: *DSLU Business and Economics Review*, vol. 24, n. 2, pp. 136-149, ISSN 0116-7111
- DONELSON, R. 2017. Rorty's Promise in Metaethics. In: *Contemporary Pragmatism*, vol. 14, n. 3, pp. 292-306, ISSN 1572-3429
- DUPKALA, R. 2009. Philosophizing in Slovakia: Reflections and contexts (on the receptivity of the philosophical thought in Slovakia. In: *Filozofia*, vol. 64, n. 6, pp. 552-559, ISSN 0046-385X
- DYTRT, Z. 2006. *Etika v podnikateľskom prostredí*. Praha: Grada. ISBN 80-247-1589-9
- HART, N. 2009. A common ethical foundation for globalization: Metaethics, normative ethics and applied ethics. In: *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, vol. 3, n. 11, pp. 49-54, ISSN 1833-1882
- HONGLADAROM, S. 2006. Ethics of bioinformatics: A convergence between bioethics and computer ethics. In: *Asian Biotechnology and Development Review*, vol. 9, n. 1, pp. 37-44, ISSN 0972-7566
- HORAK, O. 2015. *Filozofické poradenstvo / kritika*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-87895-31-3
- HORNA, T. 2018. Analytický pohľad na vývoj etických teórií a stanovísk komponujúcich fundamentálnosť etiky podnikania. In: *Journal of Global Science*, vol. 3, n. 1, pp. 1-8, ISSN 2453-756X
- HRIBEK, T. 2016. Do animals have consciousness? In: *Filosoficky casopis*, vol. 64, n. 1, pp. 3 – 22, ISSN 0015-1831
- JOAQUIN, J. J. 2013. Does logic rest on a metaphysical foundation. In: *Philosophia (Philippines)*, vol. 14, n. 1, pp. 2244-1875
- JOYCE, R. 2006. Metaethics and emotions research: A response to Prinz. In: *Philosophical Explorations*, vol. 9, n. 1, pp. 45-53, ISSN 1386-9795
- KOLAR, P. – SVOBODA, V. 1997. *Logika a etika. Úvod do metaetiky*. Praha: Filosofia. ISBN 80-7007-100-1.
- KRALIK, R. 2013. The Reception of Soren Kierkegaard in Czech Language Writings. In: *Filosoficky casopis*, vol. 61, n. 3, pp. 443-451. ISSN 0015-1831
- KRALIK, R. – PAVLIKOVA, 2013. The reception of Kierkegaard's work in Slovakia. In: *Filozofia*, vol. 68, n. 1, pp. 82-86, ISSN 0046-385X
- LUKNIC, A. 1994. Štvrtý rozmer podnikania – etika. Bratislava: Slovak Academic Press. ISSN 80-85665-30-1
- MABAQUIAO, N. M. 2007. The place of ethics in business, In: *Philosophia (Philippines)* vol. 41, n. 1, pp. 14-26, ISSN 2244-1875
- MABAQUIAO, N. M. 2012. Ethics of business ads directed at children, In: *Philosophia (Philippines)* vol. 41 n. 1, pp. 46-58, ISSN 2244-1875
- MAHRIK, T. 2017. Kierkegaardian pointers to metaethics. In: *European Journal of Science and Theology*, vol. 13, n. 5, pp. 119-130, ISSN 1841-0464

- MAHRIK, T. 2018. The golden rule of morality – An ethical paradox. In: Ethics and Bioethics (in Central Europe), vol. 8, n. (1-2), pp. 5-13, ISSN 1338-5615
- MAHRIK, T. – KRALIK, R. – TAVILLA, I. 2018. Ethics in the light of subjectivity – Kierkegaard and Levinas. In: Astra Salvensis, vol. 6, pp. 488-500, ISSN 2393-4727
- MAHRIK, T. 2018. Metaetika. Bratislava: Porta Libri. ISBN 978-80-8156-142-9.
- MAHRIK, T. – VASBIEVA, D. – KRALIK, R – KONDRLA, P. 2020. Salvation as the teleological vector in Kierkegaard's practice in Christianity, In: European Journal of Science and Theology, vol.16, n. .4, pp.43-52. ISSN 1841-0464.
- MANDZELA, M. 2004. Facts, values and ethics. In: Filozofia, Vol. 59, n. 9, pp. 654 – 664, ISSN 0046-385X
- MANDZELA, M. 2008. Is ethics a consequence of logical error?. In: Filozofia, Vol. 63, n. 8, pp. 704 – 714, ISSN 0046-385X
- MIKUSIAK, M. 2017. Language and the method of metaphilosophy, In: Filozofia, vol. 72, n. 4, pp. 312-324
- NAVRATILOVA, D. 2006. The status of ethics as a humanistic discipline within the context of technology civilisation. In: Filozofia, Vol. 61, n. 7, pp. 547 – 561, ISSN 0046-385X
- ONDREJKOVA, A. 2000. Etika a metaetika. Zvolen: Bratia Sabovci. ISBN 80-89029-06-X
- ORSZAGH, L. 2019. Pierce's understanding of abduction from the methodologico-epistemological standpoint. In: Filosoficky casopis, Vol. 67, n. 1, pp. 45 – 68, ISSN 0015-1831
- PACOVSKA, K. 2006. Kritika metaetiky v dile P. Footové a dalších deskriptivistů. In: Studia Neoaristotelica, vol. 3, n. 1, pp. 62-74, ISSN 1214-8407.
- PAVLIKOVA, M. – ZALEC, B. 2019. Struggle for the human self and authenticity: Kierkegaard's critique of the public, establisher order, media, and false christianity. In: Bogoslovni vestnik, vol. 79, n. 4, pp. 1015-1026, ISSN 0006-5722
- PETKOVSEK, R. 2019. Theology Facing the Challenges of the Modern Anthropological Crisis: Preamble of the Apostolic Constitution Veritatis Gaudium. In: Bogoslovni Vestnik, vol. 79, n. 1, pp. 17-31. ISSN 1581-2987.
- POLACKO, J. 2018: Relativism and the Meaning of a Game without Rules. In: BOCHIN, M. (Ed.): Quality of Life IX. Social and Ethical Dimensions. Mainz: Logophon Verlag GmbH. pp. 92-95. ISBN 978-3-936172-55-3
- POLACKO, J. 2019: Christian culture as antagonism of relativism and byzantine singularity. In: PRIBISOVA, E. - POLACKO, J. (Eds.): New Dimensions in the Quality of Life. Interdisciplinary research. Mobile: York University. pp. 129-140. ISBN 978-0-8353-5031-X
- REMISOVA, A. 2000. Etika a ekonomika. Bratislava: Ekonóm. ISBN 80-225-1259-1
- REMISOVA, A. 2003a. Early Wittgenstein's on ethics. In: Filozofia, vol. 58, n. 3, pp. 169 – 170. ISSN 0046-385X
- REMISOVA, A. 2003b. Wittgenstein's views of ethics in the middle and the late periods of his philosophical development. In: Filozofia, vol. 58, n. 7, pp. 437-449. ISSN 0046-385X
- ROLNY, I. – LACINA, L. 2004. Globalizace, etika, ekonomika. Věrovany: Jan Pizskiewicz. ISBN 80-8676-804-X
- RORTY, R. 2006. Is philosophy relevant to applied ethics?. In: Business Ethics Quarterly, vol. 16, n. 3, pp. 369-380, ISSN 1052-150X
- RUSNAK, P. 2018. Specific features of Florenski's personalism (the concept of the symbol as a unique relationship of language and personal being in Slavic thought). In: Konstantinove Listy, vol. 11, n. 2, pp. 168-178, ISSN 1337-8740
- SMREKOVA, D. 2004. Does it make between ethics and morality?. In: Filozofia, Vol. 59, n. 8, pp. 549-562, ISSN 0046-385X

- STOROSKA, M. 2018. The book of Genesis as foundation for the European civilisation's concept of social help. In: European Journal of Science and Theology, Vol. 14, n. 1, pp. 61-74, ISSN 1841-0464
- SUCHAREK, P. 2014. Self-Awareness and openness: Reconstruction of phenomenological approach in psychotherapy. In: Filozofia, vol. 69, n. 10, pp. 847 – 858, ISSN 0046-385X
- SUCHAREK, P. 2017. Reconciliation is not Forgiveness. Praise of Forgiveness. In: Filozofia, vol. 72, n. 6, pp. 417-428, ISSN 0046-385X
- TAVILLA, I. 2018. 'ordet' by Carl Theodor Dreyer a Kierkegaardian movie?. In: European Journal of Science and Theology, vol. 14, n. 3, pp. 13-26, ISSN 1841-0464
- TURNER, S. 1994. The Social Theory of Practices: Tradition, Tacit Knowledge, and Presuppositions. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 978-0226817385
- VACEK, M. 2018. Fiction: Impossible!. In: Axiomathes, vol. 28, n. 2, pp. 247-252
- VALCO, M. 2018. Global and local changes of the interaction of natural and human sciences. In: European Journal of Science and Theology, vol. 14, n. 5, pp. 1-3, ISSN 1841-0464
- VALCO, M. – VALCOVA, K. – SLIVKA, D. – KRYUKOVA, N.I. – VASBIEVA, D. – KHAIRULLINA, E.R. 2019. Samuel Stefan Osusky's Theological-Prophetic Criticism of War and Totalitarianism. In: Bogoslovni Vestnik, vol. 79, n. 3, pp. 765-785. ISSN 1581-2987.
- VOLEK, P. 2015. Free will and neuroscience. In: European Journal of Science and Theology, vol. 11, n. 3, pp. 1-11, ISSN 1841-0464
- WITTGENSTEIN, L. 1993. Tractatus logico – philosophicus. Praha: Oikoymenh. ISBN 80-85241-30-7
- ZOUHAR, M. 2003. The reasons of the rise of analytical philosophy. In: Filozofia, vol. 58, n. 4, pp. 259-271, ISSN 0046-385X
- ZOUHAR, M. 2004. Vznikla analytická filozofia?. In: Organon F, vol. 11, n. 2, pp. 202 – 207, ISSN 1335-0668
- ZUB, O. 2019. Quality of human life as an indicator of the environmental well-being. In: Perspectives, vol. 5, n. 1, pp. 83-93, ISSN 1339-8245

Words: 7734

Characters: 55 990 (31,11 standard pages)

PhDr. Marián Ambrozy, PhD., MBA
 College of International Business ISM Slovakia in Presov
 Duchnovičovo námestie 1
 Prešov 080 01,
 Slovensko
 ambrozy@imspo.sk